

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 355.357

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.51>

СОКИРИНСЬКА О.А., КОВАЛЬЧУК І.В.

**ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ ЯК ВІЙСЬКОВОГО ЗЛОЧИНУ
З ПОГЛЯДУ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

У статті проаналізовано складну ситуацію з проявами сексуального насилля під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру. У наші часи заборона згвалтування все більш явно та незамасковано є складником у різних договорах, що визначають правила ведення війни. Історія й аналіз військових конфліктів 20 століття яскраво демонструє, наскільки сторони конфлікту мало дотримуються законів і звичаїв війни й наскільки рідко їх дотримання забезпечується примусовими заходами. Метою статті є здійснення правового аналізу сексуального насилля як військового злочину з погляду норм міжнародного гуманітарного права. Світова спільнота все більше схиляється до того, що згвалтування під час збройного конфлікту підпадає під визначення катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність людини, поводженням або дій, які полягають у навмисному спричиненні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозному й невідворотному ушкодженні здоров'я психічного чи фізичного характеру. У межах статті проведено аналіз Боснійського збройного конфлікту, під час якого сексуальне насилля використовувалося як засіб ведення війни. Проаналізовано правову базу для забезпечення притягнення до відповідальності винних у подібних злочинах, а також шляхи подолання виникнення такого ганебного явища в сучасних конфліктах і необхідність втручання світової спільноти за допомогою всіх можливих засобів, не заборонених нормами міжнародного права. У результаті дослідження автори дійшли висновку, що в міжнародному праві поневолення вважається злочином, незалежно від того скоєно воно під час війни чи в мирний час, хоча ані чинні, ані шойно створені міжнародні кримінальні судові органи не наділені юрисдикцією щодо злочинів поневолення як таких. Вони можуть застосовувати кримінальне переслідування за поневолення лише як за військовий злочин або злочин проти людяності. Римський Статут постійного Міжнародного кримінального суду від 1998 року зараховує поневолення до сексуального рабства та примус до занять проституцією до злочинів проти людяності й вважає суттєвим порушенням Женевських конвенцій. Правова база для переслідування винних у сексуальному поневоленні та примушуванні до занять проституцією існує давно, хоча саме переслідування винних не завжди здійснювалося досить наполегливо й послідовно. Реалії міжетнічних конфліктів в епоху, що настала після закінчення «холодної війни», без сумніву, ще не один раз будуть застосовані в практиці розслідування Міжнародного кримінального трибуналу.

Ключові слова: сексуальне насилля, проституція, поневолення, згвалтування, етнічні чистки.

© СОКИРИНСЬКА О.А. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін (Білоцерківський національний аграрний університет)

© КОВАЛЬЧУК І.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін (Білоцерківський національний аграрний університет)

The paper deals with the analysis of a complicated situation concerning sexual abuse in the course of international and local armed conflicts. Nowadays, the prohibition of rape is more and more clearly and unmasked as an integral part of the various treaties that define the rules of war. The history and analysis of 20th-century military conflicts vividly illustrates how little conflict laws and customs of the war have been observed by parties to the conflict, and how rarely they are enforced through coercive measures. The purpose of the article is to conduct a legal analysis of sexual violence as a war crime in terms of international humanitarian law. The international community is increasingly convinced that rape during armed conflict falls within the definition of torture or inhuman or degrading treatment or intentionally causing grievous harm, or serious bodily harm, or serious and serious injury or serious injury, mental or physical in nature. Within the article the author analyses the Bosnian armed conflict which involved sexual abuse as a war tool. The legal framework which ensures bringing the perpetrators to justice for committing such crimes, as well as ways of overcoming such a shameful phenomenon in modern conflicts and the need for the international community to interfere with all possible means not prohibited by international law is analyzed in the article. As a result of the study, the authors concluded that in international law, enslavement is considered a crime, whether committed during the war or in peacetime. However, neither the current nor the newly established international criminal judiciary is vested with jurisdiction over the crimes of enslavement per se. They may prosecute a slave only as a war crime or a crime against humanity. The 1998 Rome Statute of the Permanent International Criminal Court refers to sexual slavery and forced prostitution as a crime against humanity and a material violation of the Geneva Conventions. The legal basis for the prosecution of perpetrators of sexual enslavement and coercion into prostitution has long existed, although the persecution of perpetrators has not always been carried out sufficiently persistently and consistently. The realities of interethnic conflicts in the post-Cold War era will no doubt be applied more than once to the practice of investigating the International Criminal Tribunal.

Key words: *sexual abuse, prostitution, slavery, rape, ethnic cleansing.*

Вступ. Згвалтування як частина «військової здобичі» розглядалися протягом усієї історії існування людства та збройних конфліктів зокрема. Ще Гомеру приписують усні оповідання про діяння Середземноморських царів. Але сьогодні вони, як ніколи раніше, потрапляють у поле зору міжнародного права. У зв'язку із закріпленням на Заході іудейно-християнських традицій і розвитком методів і звичаїв війни практика захоплення жінок як військової здобичі мало чим відрізняється від захоплення зерна чи скоту, протягом століть нівелювалася. Однак зміна звичаїв не призвела до змін ставлення суспільства до згвалтування жінок як до звичайного, хай навіть ганебного дійства, що супроводжує збройний конфлікт, де учасники переважно чоловіки. Саме з цієї причина, а ще тому, що таке ставлення є звичним, таким, що визнає насилля як невідворотній наслідок протистояння, західна спільнота, котру, наприклад, боснійський конфлікт спантеличив, не відреагувала на перші тривожні повідомлення з Боснії. На нашу думку, політики відмовилися визнавати факти, щоб хвиля суспільного обурення щодо проявів жорстокості й нелюдського ставлення не примусили їх відреагувати. Тільки тоді, коли суспільство надало достатньо інформації, свідчення жертв згвалтування, а засоби масової інформації підтвердили існування цілого архіпелагу таборів сексуального рабства й оприлюднили факти систематичних масових згвалтувань у них, світ звернув увагу на те, що відбувалося. Із цього моменту й стало можливим довести, що згвалтування являють собою злочини проти людяності як складник навмисно запровадженої в життя програми геноциду.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення правового аналізу сексуального насилля як військового злочину з погляду норм міжнародного гуманітарного права.

Результати дослідження. Згвалтування розглядаються як військові злочини вже протягом багатьох століть. У 1474 році сер Пітер фон Хагенбах засуджений міжнародним військовим трибуналом за звинуваченням у згвалтуваннях під час військової окупації. Герцог Бургундський Карл Сміливий призначив його комендантом австрійського міста Брайзах, де, намагаючись схилити мешканців до покори, він застосовував грабежі, убивства та згвалтування [1].

У часи громадянської війни в США у війську федералістів діяв наказ, що підготовлений Френсісом Лайбером і підписаний президентом Лінкольном, за яким відповідальністю за згвалтування була смертна кара.

У наші часи заборона зґвалтування все більш явно та незамасковано є складником у різних договорах, що визначають правила ведення війни, починаючи зі статті 46 Положення про закони та звичай війни, що включені як додаток до Гаазької конвенції 1907 року, яка гарантувала повагу до «сімейної гідності та прав» [2]. На положення цієї норми посилалися на Токійському міжнародному трибуналі, висуваючи звинувачення у військових злочинах у зв'язку з масовими зґвалтуваннями в Нанкіні (Китай) [7].

Історія й аналіз військових конфліктів 20 століття яскраво демонструє, наскільки сторони конфлікту мало дотримуються законів і звичаїв війни й наскільки рідко їх дотримання забезпечується примусовими заходами. За численними публікаціями архівних документів і спогадів сучасників у різних джерелах, уже ні для кого не є таємницею, як останні дні наступу Радянської Армії по Східній Пруссії до Берліну в Другій світовій війні супроводжувалися зґвалтуваннями, однак це не завадило військовим суддям із Москви посісти почесні місця переможців на лаві суддів у Нюрнбергу. Власне, Статут Міжнародного військового трибуналу в Нюрнбергу не містить жодних спеціальних застережень або згадувань про випадки зґвалтування. Напевно, формулювання, що забороняє нелюдське ставлення, уважалося тоді достатнім, щоб охопити й зґвалтування, які коїли нацисти. Трибунал у Токію, що проходив паралельно, узагалі визначав юрисдикцію щодо військових злочинів у дуже загальних визначеннях, а саме «порушення законів і звичаїв війни».

Після закінчення війни в статті 27 Четвертої Женевської конвенції 1949 року було чітко передбачено, що жінки повинні бути захищені від будь-яких зазіхань на їхню гідність, особливо від зґвалтування, примушування до заняття проституцією та будь-яких інших неприйнятних нападів. Однак, недоліком цієї норми можна вважати те, що вона може застосовуватися тільки в міжнародних збройних конфліктах, а в перші місяці боснійського конфлікту світова спільнота сперечалася про те, що ж являє собою цей конфлікт, як його класифікувати: як громадянську війну в межах республіки, що є складником Югославії, яка намагається незаконно від'єднатися від неї, або ж міжнародний конфлікт – агресію проти нової суверенної держави Боснія і Герцеговина, що вчиняється за підбурюванням або за прямої підтримки Белграда.

Однак, на нашу думку, для питання про зґвалтування як про військовий злочин ці спори не мають жодного значення. Під час збройних конфліктів неміжнародного характеру жінки користуються захистом загальної статті 3 до всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 року. Хоча пряма заборона зґвалтування в них не міститься, на Міжнародному трибуналі по колишній Югославії прокурор пред'явив звинувачення в сексуальних нападах за статтею 3, застосовуючи норми, що містяться в ній і стосуються жорстокого поводження, катувань і грубого посягання на людську гідність, особливо щодо ставлення, яке принижує. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року надають жінкам ще більшого захисту. Апеляційна палата трибуналу щодо колишньої Югославії заявила, що загальна стаття 3 надає мінімальні гарантії захисту в будь-яких збройних конфліктах. Отже, суттєві порушення її норм як у міжнародних, так і у внутрішніх конфліктах мають розглядатися як військові злочини [6].

Аналіз югославського конфлікту свідчить, що сексуальний напад може розглядатися як військовий злочин і тоді, коли він спрямований проти чоловіків. Душко Тадіч, боснійський серб, був засуджений поміж іншого за порушення загальної статті 3, що інкорпорована в Статут трибуналу за колишньої Югославії під заголовком «порушення законів і звичаїв війни», за його участь у події, коли один із ув'язнених у місті Омаршк був вимушений відкусити яєчка в іншого ув'язненого. У подальшому трибунал щодо Югославії підтвердив ставлення до зґвалтування як військового злочину, засудивши Анте Фурундзіча, командира одного з хорватських нерегулярних формувань, який дозволив своєму підлеглому зґвалтувати жінку-мусульманку. Справа Фурундзіча розглядалася на першому судовому процесі з обвинувачення за скоєння військових злочинів, що були цілком пов'язані зі зґвалтуванням, організованому ООН [4, с. 322]. Трибунал ретельно вибирав нейтральні щодо статевої належності формулювання, визначаючи елементи зґвалтування «жертви» чоловіка чи жінки.

Світова спільнота все більше схиляється до того, що зґвалтування під час збройного конфлікту підпадає під визначення катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність людини, поводженням або дій, які полягають у навмисному спричиненні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозному й невідворотному ушкодженні здоров'я психічного чи фізичного характеру. Його можна розглядати як порушення статті 147 Четвертої Женевської конвенції, яка визначає злочини, відповідальність за які можуть бути покладені на державу.

Мова йде передусім про звичай, совість, основні принципи людяності або кодифіковане міжнародне право – усі вони визначають зґвалтування поза законом. Остання чинна кодифікація цієї заборони міститься в новому статуті постійно діючого Міжнародного кримінального суду,

що прийнятий у Римі на Міжнародній дипломатичній конференції ООН 17 липня 1998 року [8]. Уперше в список злочинів, що переслідуються міжнародним правом, була включена примусова вагітність. Визначення примусової вагітності, яке сформульоване, дає можливість використовувати цю норму для покарань за етнічні чистки: «примусова вагітність» – це незаконне позбавлення свободи будь-якої жінки, котра завагітніла в примусовому порядку, з метою змін етнічного складу будь-якого населення чи скоєння інших серйозних порушень міжнародного права» [8]. Статут суду також розглядає зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусову вагітність і примусову стерилізацію або будь-які інші форми сексуального насилля подібної тяжкості як злочини проти людяності. Ті самі акти сексуального насилля, що вчиняються під час міжнародного збройного конфлікту, можуть кваліфікуватися як значні порушення Женевських конвенцій, відповідно, ті, що вчиняються під час конфліктів неміжнародного характеру, – як порушення загальної статті 3.

У Боснії зґвалтування слугували засобом ведення війни. Найбільша проблема, на наш погляд, полягає в тому, що більшість жертв гвалтівників не намагається добитися правосуддя та покарання тих, хто над ними знущався в такий варварський спосіб. Імен багатьох із них немає в списках свідків, які викликалися для дачі показів у Гаазі. Немає їх і серед тих, хто звернувся до адвокатів, які захищали права потерпілих в окремих цивільних позовах проти керівників етнічних чисток і геноциду в Боснії.

Боснійський конфлікт – це не перший відомий світу випадок систематичного поневолення жінок. Найогидніший приклад ХХ століття – 100000 «жінок для послуг» з Азії, що були розміщені як сексуальні рабині у військовій домі терпимості під час Другої світової війни [3]. Після війни різні суди визнали винними та винесли вирок військовослужбовцям за примушування до проституції. У Батавії нідерландський трибунал засудив японських військовослужбовців, які поневолили 35 нідерландських жінок і дівчат і примусили їх обслуговувати польові публічні дома. Військовослужбовці були визнані винними в низці злочинів, включаючи зґвалтування, примушування до занять проституцією, викрадення жінок і дівчат з метою примушування до занять проституцією, а також жорстоке поводження з полоненими й ув'язненими [5]. Принципи, на яких базувався вирок для всіх вищенаведених прикладів, підтверджені в Женевських конвенціях 1949 року та I Додатковому протоколі до них 1977 року.

За певних умов дії, на кшталт створення польових домів терпимості під час Другої світової війни або таборів сексуального рабства в Боснії, якщо вони є частиною широко розповсюджених або систематичних нападів на цивільне населення, можуть уважатися злочинами проти людяності – злочинами поневолення. В обвинувальному акті Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії у справі в місті Фоджа двом обвинуваченим було пред'явлено обвинувачення в злочині проти людяності, сутність якого полягала в поневоленні.

Висновки. Отже, важливо зазначити, що в міжнародному праві поневолення вважається злочином, незалежно від того скоєно воно під час війни чи в мирний час, хоча ані чинні, ані шойно створені міжнародні кримінальні судові органи не наділені юрисдикцією щодо злочинів поневолення як таких. Вони можуть застосовувати кримінальне переслідування за поневолення лише як за військовий злочин або злочин проти людяності. Римський Статут постійного Міжнародного кримінального суду від 1998 року зараховує поневолення в сексуальне рабство та примус до занять проституцією до злочинів проти людяності й вважає суттєвим порушенням Женевських конвенцій. Відповідно до нього, поневолення – це «здійснення будь-якого або всіх повноважень, пов'язаних із правом власності щодо особи, включає в себе реалізацію таких повноважень під час торгівлі людьми, зокрема жінками й дітьми» [6].

Правова база для переслідування винних у сексуальному поневоленні та примушуванні до занять проституцією існує давно, хоча саме переслідування винних не завжди здійснювалося досить наполегливо й послідовно. Реалії міжетнічних конфліктів в епоху, що настала після закінчення «холодної війни», без сумніву, ще не один раз буде застосована в практиці розслідування Міжнародного кримінального трибуналу.

Список використаних джерел:

1. Geschichte des Waadt (History of the Vaud), from Meyers Konversations-Lexikon 1888 ed., German. URL: <http://www.zum.de/whkmla/military/15cen/swissburg14741477.html>.

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. С. 605. Ст. 67. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

3. Війна у ліжках. На окупованих землях нацисти створили мережу будинків терпимості. *Кореспондент*. 2012. № 24. URL: <https://ua.korrespondent.net/journal/1365282-korrespondent-vijna-u-lizhkah-na-okupovanih-zemlyah-nacisti-stvorili-merezhu-budinkiv-terpimosti>.

4. Волеводз А.Г. Сучасна система міжнародної кримінальної юстиції: поняття, правові основи, структура та ознаки. *Міжнародне кримінальне правосуддя: сучасні проблеми* / під ред. Г.І. Богуша, Е.Н. Трикоз. Москва, 2009. С. 303–323.

5. Дацюк С. Міжнародні трибунали як інструменти людства. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/55bb216c36b7e/>.

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

7. Лук'янюк В. Різанина в Нанкіні. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1213P/>.

8. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

УДК 341.01

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.52>

ЮРАХ В.М.

ДОВІРА ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ОЕСР

Стаття присвячена висвітленню основних положень, розроблених ОЕСР, відносно сутності, особливостей та значення довіри громадян до органів державної влади в цілому і до уряду зокрема. Підкреслюється, що діяльність ОЕСР щодо формулювання рекомендацій із приводу підвищення рівня довіри громадськості до органів державної влади, зокрема шляхом поширення участі громадськості в їх діяльності та в процесах прийняття ними рішень, постійно поглиблюється. У дослідженні цитується документ ОЕСР «Довіра до Уряду, ефективність політики та порядок денний у галузі управління» 2013 року. З'ясовано, що довіра громадськості до дій органів державної виконавчої влади складається із двох компонентів: соціальна довіра та політична довіра. Соціальна – це довіра між людьми, один до одного. Політична довіра – це довіра макрорівня, тобто довіра до органів державної влади та прийнятих ними рішень. Визначено, що визнання і розуміння критичної ролі довіри в ефективній державній політиці має допомогти урядам краще формувати свою політику і програми реформ, покращуючи результати для всіх. Відновлення, підвищення або формування довіри до урядів та до державних органів останнім часом набуло характеру міждержавної проблеми. Відтак на її вирішення ОЕСР було розроблено відповідний документ про роль довіри, її сутність та способи її зміцнення. Наголошено, що принцип довіри до уряду – найважливіший, але часто опускається з виду інгредієнт успішного формування політики. Зниження довіри може призвести до зниження показників дотримання правил і положень. Зроблено висновок, що на міжнародному рівні питання довіри до органів виконавчої влади є одним із ключових завдань у досягненні мети забезпечення належного управління, оскільки без довіри неможливе підвищення рівня залучення громадськості до вироблення політики та прийняття рішень і в той же час таке залучення сприяє виробленню довіри. Тому діяльність ОЕСР щодо формулювання рекомендацій із приводу підвищення рівня довіри громадськості до органів виконавчої влади, зокрема шляхом поширення участі громадськості в їх діяльності та в процесах прийняття ними рішень, постійно поглиблюється.

Ключові слова: довіра, органи державної влади, органи виконавчої влади, ОЕСР, участь громадськості.

© ЮРАХ В.М. – кандидат юридичних наук (Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України)